

«אלה היו עיני הצבא ואזניו»

(מתוך הדו"ח של מפקדי דיביזיות בריטיים על פעולות הצופים והסיירים ב'18-1914)

שחים הן מדותיו העיקריות של שרות-הידיעות הצבאי, על פעולתו המגוונת וחוג תפקידיו החולך ומתרחב בתנאי המלחמה בימינו, והן: העירות, ובצדה — הזהירות. סדרת המאמרים הגיתנת בזה מופנית יותר כלפי העיקר הראשון שבין השנים, אם כי, מטבע הדברים, אין חסרים בה ציונים גם לכמה מכללי הזהירות היסודיים. הרצאתו של הקפטן לידל-הרט מוקדשת בעיקר לתכונותיו האישיות של העוסק במלאכה קשה ואחראית זו תרחיקה במציאות מלהטי ה"בילוש" ודורשת למוד שקדני ואמון עצמי רב. מאמרו של י. בר עומד על המסגרת הכללית — ארגון, חלוקת התפקידים, סוגי פעולות — אשר לשירות-הידיעות הצבאי. הפרק מדברי המיור נ. ארמסטרונג שונה לצד הצבאי-השמושי של המקצוע, לשירות הידיעות בתנאי-קרוב, — ועוסק במיוחד בענף מסוים. ב"תצפית-קרוב".

קפטן לידל-הרט

לתכונותיו של קצין-ה"חקר"

(לפי הרצאה)

צדה החיובי של עבודת החקר, צד השגת הידיעות וביורן, יש בו יותר מן האמנות ופחות מן התכניקה משיש בצדה השלילי, הרי הוא צד "הבטחון", — מה שאתה מוצא גם בשטח האופרטיבי, מקום שההצלחה בהתקפה מצריכה מדת אמנות רבה יותר משמחייבת ההצלחה בהתגוננות.

משום כך אין תהליך צבירתי-הידיעות ניתן לעיון מפורט כמו צד הבטחון — שהוא תהליך מניעתן של הידיעות מהגיע לירי האויב. מאליו מובן כי תהליך זה צריך להיות מבוסס על שיטה, ופעולתה של זו אף היא תלויה בשינרה. אך אין בדעתי לעמוד על תיאור השיטה והשינרה, מטרתה היא לתהות על כמה מן התכונות הדרושות לצבירת הידיעות, ויתר על כן — לניסויין ושיומן*. הרי ערמת עובדות אינה אלא חומר הנלם של "החקר", ולא פריו המונמר. כושר צבירתן של הידיעות הוא תנאי שאי אפשר בלעדיו, אבל היכולת להסיק מהן את המסקנות הנכונות היא חשובה עוד יותר. אותו קצין החקר ש"מרוב עצים אין הוא רואה יער" לא יועיל למפקדו אלא במעט. את תהליך עבודתו של שרות-החקר הרבו לדמות למלאכת צירופה של חידת פסיפסים. זוהי השואה הולמת מאד.

כל תלמיד רציני של תורת המלחמה יודע כי אותם אלופי או אלופות הריגול המופיעים עטופי מסתורין העוברים לקורא, לא מילאו אלא תפקיד קל-ערך ביחס בדבריימיהן האמיתיים של המלחמות ובמנננונו של כל שרות ידיעות ראוי לשמו.

* מתוך ספרו של הקס. לידל הרט "This Expanding War", הופיע ב'1942.

יש להזהיר את הקורא מפני ערבוב (למראית-עין) של מונחים אשר יתקל בו. הגירסא העברית המקובלת למונח האנגלי Intelligence (במונח הצבאי) הוא "שירות ידיעות", אך בשל נוחות שבסגנון, ובגלל אי האפשרות להשתמש במונח הנ"ל בפבני משפטים המצריכים סמיכות (או ההכרח במבנה מסורבל כגון "עבודת-שירות-הידיעות) מופיע כאן גם הביטוי "חקר", או "עבודת-החקר" — אשר אינו בא לקבוע מושג חדש, או לערער על הגירסה המקובלת.

* שיום — קביעת ערכו של דבר ("שמאי"). — המער.

מעטים מבין סוכנים אלה יש להם אותה מידה של בקיאות צבאית הנדרשת כדי להעריך כראוי את משמעות הדברים הנקרים להם, ורוכס אין לסמוך עליהם. חלקו העיקרי של החקר – וחלקו הגדול ביותר – הוא ענין לכושר שיפוט מאומן, המשמש במישרים למלאכת צירופם של פירורי אינפורמציה, שהם רבים לאין ספור ובאים ממקורות רבים, צירופם אחד לאחד למעשה פסיפס – כדי תמונה הגיונית ומובנת, מה הסגולות הדרושות לעבודה זו?

ראשונה להן הייתי מעמיד את הבקיאות. ככל שרבה בקיאותך הצבאית וככל שהיא רחבה כן רבים יותר הסיכויים שתשכיל להעריך את משמעותו של דבר שהיה נראה כדבר של מה בכך, או שלא מן הענין, לאיש שלא נתמחה באלה. ובין סוגי הבקיאות המיוחדים הרצויים כאן הייתי מטעים את הצורך להכיר את דרכי פעולתו של האויב וביחוד דרכיו הטקטיות. מבחינה זו של עבודת החקר אנו נוטים להיות נחשלים מצבאות אחרים, ביחוד מן הצבא הגרמני.

מוטב שאאיר נקודה זו בכמה דוגמאות. פעמים רבות לשעבר, לאחר שבקרתי באחד הצבאות הזרים, הייתי חוזר לכאן לדון עם אנשינו על מה שהעליתי בידי. ולא פעם הופתעתי הפתעה מדאיבה בראותי מה חדשים נראו בעיניהם כמה מן הענינים. לעתים היה דבר זה פרי נשייתנו, עד הזמן האחרון, לבחור את הנספחים הצבאיים שלנו לפי נועם הליכותיהם בחברה או לפי הישניהם הספורטיביים. ואם נמצאו למדים כי איש מן החונים הצבאיים החשובים של אותו הצבא הזר לא פגש מימיו את הנספח שלנו, בעוד שזה היה נראה תמיד בחוני החברה הנבזיהים למדי, אך גם הריקנים יותר, של המטרופולין, – כי אז נקל להבין משום מה ידע מיניסטריון המלחמה כל כך מעט על הלך הרעיונות הצבאיים בצבא הנדון. אבל היו גם מקרים והנספח הצבאי ידע הרבה יותר ממיניסטריון המלחמה, – דבר המעיד שמשמעות הדו"חים שלו לא הוערכה כראוי.

שורש הרע הוא אולי במדת מה זה שאנו, בתורת נוף צבאי, הננו נטולי-סקרנות להפליא לגבי רעיונותיהם של צבאות אחרים. כדי להבטיח שכל מה שצבאות אלה עושים וחושבים יוערך כראוי, למועד הנכון, לא די שמעשיהם יהיו נלמדים על ידי כמה קצינים הנקרים באופן ארעי למחלקת שרות הידיעות המשפלת באותו חלק של אירופה. קצינים רבים ככל האפשר, וביחוד אלה העשויים לעלות למדרגה נבונה, חייבים לעשות להם קבע לקיים מגע עם התורות והלכי הרוח של צבאות אחרים. כדי להדגים נקודה זו מצד השלי לה, מוטב שאביא מנסיוני שלי. מנהג היה בידי לסור מדי חודש בחדשו למכון השרות המלכותי המאוחד בוויטהול, כדי לדפדף באוסף המניע של כתביעת צבאיים זרים המצוי שם. כמעט מימי לא מצאתי אפילו אחד מהם כשדפיו חתוכים! אין בדעתי לומר כי רוב הצבאות הזרים או נספחיהם הצבאיים טובים יותר מבחינה זו. ואכן, לאחר שהייתי פוגש אותם לפעמים יחד בתמרונינו, הייתי פורש מתוך תמהון שאנשים כה רבים למדו כה מעט בזמן כה רב על אודות הצבא שלנו במשך היותם מיופים כוח אצלו. אך חמיד נמצאו יוצאים מן הכלל והגרמנים היו תמיד בין הללו. והדבר נכון לגבי חוג רחב הרבה יותר מאשר נספחיהם הצבאיים ואנשי המטה הכללי העליון שלהם. ממש מדבא

היה הדבר, לראות כיצד כל ספר צבאי חדש היוצא לאור באנגליה היה מעורר
בגרמניה דיונים רבים יותר, ובהקדם רב יותר, מכל מה שעורר מעולם כאן.
בצמאון זה לבקיאות הרחיקו הגרמנים אף הרבה יותר. וזכר אני מה שסיפר
נגרל פולר כיצד הראו לו, בבקרו בכרלין, את המחלקה הממונה על איסוף חומר
בעיני רוסיה. שם הוציאו לפניו תיק גדול שהכיל כל מה שהעתונים וכתבי-העת
הרוסיים אמרו על התואריות הצבאיות שלו. זה היה כמובן חומר מאיר עינים
לגרמנים, לעמוד לפיו על הלך המחשבה הצבאית הרוסית.

את חשיבותה של הבקיאות, כיסוד החקר הצבאי ומתוך כך גם כיסוד לתורת-
המצביאים, הטעימו כל המצביאים הגדולים, לפני נפוליון ואחריו. איש לא היטיב
להביע דבר זה מלורנס איש ערב, במכתב ששלח לי זמן קצר לפני מותו.
"לא הייתי חייל אינסטינקטיבי, הנובע מאליו השראות ורעיונות מוצלחים.
בקבלי החלטה, או בהעדיפי ברירה אחרת, לא הייתי עושה זאת אלא לאחר
שהשתדלתי במיטב יכולתי ללמוד את כל הנורמים שמן הענין, ואף נורמים רבים
שלא מן הענין. ניאונרפיה, המבנה השבטי, דת, מנהגים, לשון, יצרים, אמות-מדה
למושגים – בכל אלה הייתי כבתוך שלי. ואילו את האויב הכרתי כמעט כהכירי את
המתנה שלי עצמי. פעמים רבות סיכנתי את עצמי, לבוא בתוכו כדי ללמוד".

מעטים הם קציני "חקר" שיש להם הזדמנות זו או הצריכים לעמוד בסיכון זה.
אבל אין זה מצדיק את המזניח ואינו עושה כל מה שביכולתו כדי ללמוד את היריב.
שניה לבקיאות, בין הסגולות הדרושות, הייתי מעמיד את היכולת להסמיך
דבר אחר למשנהו, ואת הפרטים – לכלל. סגולה זו היא בחלקה כשרון-היכולת
לראות את היער ועם זאת גם את העצים. אבל פיתוחו של כשרון זה נעור הרבה
אם יש לו יסוד יאה של בקיאות.

שלישי לאלה, וחשוב לא פחות, הייתי מעמיד את חוש החקרנות או
הסקרנות. למושגים הללו יצא שם רע מפני היותם מתנלים כה רבות בנלנולם
הנחות דוקא. ביסודו של דבר הרי החקרנות או הסקרנות נובעות מתוך רצון בריא
וחוש חיוני לגלות את האמת שבדברים. ראשיתן טבועה בילד, כל ילד ששכלו
פעיל, בהרגלו לשאול "מדוע?". בקרב הימים עלול חוש זה להתנוון למה שקוראים
"סקרנות מאוסה" – או שהוא עשוי להתעלות למדרגה הנכונה יותר של סקרנות-
השכל, מקורה של הרוח המדעית. ועוד ברירה יש לה, שהיא עלולה להעלות עובש ולנכול
זאזי, אף כי אולי אינך חש כלל בכך, הנך מת מיתה רוחנית וטובה קבורתך מתייך.
סגולה שהיא רביעית במספר, ובכל זאת יסוד לכל, היא הדייקנות.
לעומת הסקרנות שהיא היסוד הדינמי, הנכרי יותר, בעבודת החקר הרי הדייקנות
היא הנורם הסטטי או הנקבי. היא המשלים ההכרחי. אולי יהיה זה לפרדוקס
בעיניכם שהסקרנות מכונה כאן סגולה נברית, והדייקנות סגולה נקבית, אך בדרך
זו מובע היחס שבין השתיים.

משמעותה של הדייקנות כפשוטה – ההשתדלות הרבה ביותר להבטיח שנתוניך
יהיו נכונים, מנוסחים בהקפדה, ומונשים באופן אובייקטיבי. אבל הדייקנות תובעת
אף יותר מזה. כל קצין טוב של שרות הידיעות צריך להיות מסוגל לבחון את מדת

נאמנותה של העדות שהוא אוסף, משום כך צריך שיהיה בו משהו מסנולות ההיסטוריון — יחס של אינו נוגע בדבר, וחוש בקורת. אם טבעו לבלוע את כל הנשמע או הנאמר, הרי אין בו תועלת. עם היותו זהיר שלא לפסול דבר במרם יבדקנו, עליו לפקפק בכל דבר כל עוד לא בחן אותו ומצאו נכון. ענין זה חשוב ביותר בתרים מפני מעשי תרמית של האויב. עליך לזכור תמיד כי התרמית היא הנשק העיקרי של האסטרטגיה ולהשמר מפני כל נסיון של האויב להוליך אותך שולל. וכן בעת ניפוי העדות יש לזכור תמיד את העיקר הראשון של בחינת העדות ההיסטורית והוא — שלנבי דברים שהם כהודעה יש לנהוג תמיד בחשדנות; בעוד אשר דברים שהם כהודאה — כשאדם מודה בענין שאינו לטובתו — מתקבל על הדעת שהם נאמנים.

עוד עיקר מעשי, הנכלל בסעיף זה, הוא שעליך לברר אם האדם שהוא מקור ידיעותיך או המוסר אותן לך יש לו איזה משפט קדום מיוחד לנבי משהו. לאחר שנוכחת בכך הוה זהיר תמיד וזהירות רבה ביותר באותן עובדות ומסקנות משלו שאותו משפט קדום הולם אותן.

ועוד צד לשאלה זו. הזהר תמיד שלא לנלות את זיקת נטיותיך אתה לאיש המספק לך את הידיעות או מעבירן אליך. משיראה שיש לך נטיה מיוחדת למשהו יהיה נמשך באופן אינסטינקטיבי לומר לך דברים שלדעתו יהיו לרצון לך, ועל ידי כך לרומם את מעלת ערכו בעיניך. יצר הוא באדם, והדבר הוכח במקרים רבים לאין ספור בקורות הימים. אם רוצה אתה למצוא את האמת ואת העובדות ללא כחל ושרק — עליך להראות הכרת טובה, אך לעולם אל תראה מה הדברים הטובים או הרעים בעיניך.

את החמישית שבסגולות הדרושות יש להגדיר איפוא כ"כ"ו שר קליטה, — במובנו הרחב ביותר של המושג.

אם תכונה זו חשובה היא כסימן לכל קצין טוב של שרות הידיעות, הרי באותה מידה חשוב שגם המפקד, אשר קצין זה משמש אותו, יהיה מחונן בה. אין לך דבר שהרס תכניות רבות יותר משהרסו התנשטיות בין הצד האופרטיבי וצר החקר. והמפקד נוטה מטבעו לראות את הדברים מבחינת מחלקת האופרציות, ולא דוקא מבחינת החקר. עליו להשמר מכך.

אחת הדוגמאות הקשות ביותר להיפוכו של דבר היתה עמדתו של הייג* בפשנדיל ב-1917. הוא שיכנע את עצמו למפרע כי באמצעות התקפה רבתי בפלנדריה יוכל לזכות במלחמה בלי עורתם או התערבותם של הצרפתים, ולפני שיבואו האמריקאים לתבוע את זכות הנצחון. לאחר שקבל אומדנא מופרות של אבידותיהם הקודמות של הגרמנים מידי ראש מחלקת הידיעות שלו, אשר ידע את רצונו, הלך הייג לאנגליה לשכנע את הקבינט שיקבל את תכניותיו. ושם הוסיף והגדיל הרבה על האומדנא שניתנה, והבטיח לקבינט כי לפני תום השנה תגיע גרמניה עד אפיסת כוחות האדם שלה.

* מפקד צבאות בריטניה בצרפת באותו הזמן — המערכת.

משהיה מכונס ומסוגר בבטחוננו זה בנצחון מהיר, הסיח את הדעת מסמטיים-
טיקות-המונן של המחלקה המיטיאורולוגית, שהיו מבוססות על רשימות של שמונים
שנה, ושהראו כי אין לקוות אלא לשבועיים לערך של מזג אוויר נוח. הוא התעלם גם
מן הידיעות שצבר מטה חיל-הטנקים והנישן לו בהתראה, שהאיזור אשר בו עומדת
להערך התקפתו היה לכתחילה חבל ביצות ובאם יהרס הניקוו בהרעשות - יהפך
שרה הקרב לטייטהיוון. כל ההתראות הללו נתקיימו למעצבה כשנימש הקרב וכוחו
של המחנה הבריטי שקע בכצות פשנדיל. בשנים שלאחר כך סיפרו לי כמה
מעורריו של הייג, כיצד היו משתדלים מפעם לפעם להסביר לו שיתפוס את התנאים
האיומים שבהם מתאמצים חייליו להוציא אל הפועל את תכנית ההתקפה. אך מהכירי
את טבעם של הבריות ואת מנהגו שאלתי בנפשי לא פעם אם אמנם היו התראותיהם
בה ברורות ומוטעמות כפי שהן נראות להם לאחר זמן.

מפי כמה מקציני הקשר הצעירים של המפקדה העליונה שהלכו לקו החזית
זראו את פני הדברים כמו עיניהם שמעתי כיצד השפעת הדו"חים שלהם, שבאו מכלי
ראשון, נרעה מהנעימה המעודדת של האינפורמציה אשר קיבלה המפקדה העליונה
ממפקדת הארמיה השנייה, שהיא עצמה קבלה אותה ממפקדי קורפוסים שונים.

כותב תולדות המלחמה יכול לגלות באופן ברור כיצד השפיעו כאן השפעה
משותפת נטייתו של הייג להוליך שולל את עצמו - ומתוך כך נטייתו למנוע את
עוזריו מלפקות עיניו - ונטייתם הלוואלית של הללו: לספר לממונה עליהם רק את
הדברים העשויים להיות לרצון לו.

אותה סכנה, בדרך הפוכה, היתה קיימת בחלקו הראשון של מסע ארץ-ישראל
(1917/18). כאן לקה המפקד הראשון, מריי, אם בתוסר בטחון, או ברנשי דרך-ארץ
מופרזים לנבי ראש-המטה-העליון באנגליה שהתנגד לכל אופנסיבה בארץ-ישראל
מחשש שמא הדבר יפגום בתקוותיו לנצחון בחזית המערב. מתוך כך הוסחה הדעת
מתולשתם של התורכים בארץ-ישראל, וכוחם הוערך למעלה מן המדה. המצב כהווייתו
היה ידוע יפה לרוב אנשיו המנוסים של שרות-הידיעות במקום המעשה, אך בראשו
הועמד קצין שהועבר מתחום השירות האופרטיבי, ובשעה שהנישו לו עוזריו את
המספרים המפורטים על כוחו של האויב בחישוב ששיעור טעותם הוא בתחום-המאה,
ביטל אותם הממונה עליהם והעלה במקומם את מספריו הוא, שלדעת עוזריו היה
שיעור טעותם, בתחום הרבבות לכל הפחות. הדרך היחידה שבה יכלו עובדי שרות
הידיעות להגניב את המספרים האמתיים היתה לפרסם, כביכול, מהדורות חדשות של
המדריך על הצבא התורכי.

הבטחון וההתחלשות הם סגולות-יסוד של מפקד. אך הן טפלות, ואפילו
מסוכנות, לעבודת מחלקת הידיעות שלו. רוח-המדע הקפדנית היא המביאה את
השרות שיהיה הולם את צרכי המפקד. בכל מדת עידוד ששרות הידיעות נותן למפקד,
מתוך נאמנות מסולפת, לראות מהרהורי לבו, הוא מכשיל אותו בשרותו כשלון רב
מאין כמוהו.

לחמש הסגולות הדרושות שציינתי הייתי מוסיף סגולה ששית-דמיון יוצר.
זהו הכוח לחדור, כלשונו של ולינגטון, לתוך מה שמתרחש מעבר משם לנבעה,

מאחורי קויו של האויב ובמוחו של האויב. פירושו משהו יותר מן היכולת נרדא לשים לב לעובדות, פירושו-הכוח להתיותן, לשוות לננדו את המצב המבקייע ועולה מהן בעוד מועד, כדי להספיק לטפל בו ספול שיש בו ממש בטרם יוצר מצב חדש ועוין יותר.

קשר אמיץ קשור בכך הכוח לשוות לפניו בדמיונו את תמונת הדברים כמו שהם במציאות. החולשה בשטח זה היא הגורמת בהרבה לאותה רעה רווחת של קריאה לקויה במפות. אדנים נא נקודה זו מנסיוני אני. אנב סוירים שערכתי בשדות קרב רבים של אירופה מצאתי כי במקרים שלמדתי לפני כן יפה את המפה הרווחת הרבה יותר, וספנתי הרבה יותר, מאשר בהיותי סומך על ראות המקום בלבד. ובמקרים ששווייתי לפני את הסכיבה במדה מספקת מצאתי כי כמעט למותר היה לי לסייד בה. והנקל היה להוכח בזאת כי אם הייתי בא לסקור את שדה הקרב והכל נראה לי מוכר ומודע, כאילו ראיתי את הדברים לפני כן, הרי רשאי הייתי לומר כי עיוני במפות היה עיון יוצר במדה נאותה. ולהיפך, אם חלקים של שדה הקרב היו זרים בעיני, הרי ברור היה כי לא עינתי במדה הראויה.

הבה ואביא לפניכם עוד דוגמה אחת למשמעותו של דמיון יוצר בשטח הצבאי. הכל יודו כי סיר ג'והן מונש, מפקד הכוחות האוסטרליים ב-1918*, היה אולי המפקד המחונן ביותר שהעמדנו במלחמה הקודמת. שלוש שנים קודם לכן, כמפקד בריגדה בגליפולי, לא עלה בעצם על רמתם הממוצעת של בני דרגתו.

אך כבר שם צוין לנכיו כי, בניגוד למפקדי בריגדות אחרים, לא היו רואים אותו אלא לעתים רחוקות בקו החזית. מה שהחסיר בהסתכלות אישית מילא בארגון מדוקדק מאוד של שרות הידיעות אשר לבריגדה שלו וביכולת זו להמחיש לפניו את כל הפרטים שנמסרו לו. וכך, בישיבות של המפקדים של הדיביוזיה או הקורפוסים, לא היה נופל ממפקדי בריגדות אחרים שנמצאו תמיד בקו החזית והיה באפשרותו לדון בפרטיו של קו החזית כאילו ישב שם בעצמו. יכולת זו הועילה לו בהיותו מפקד בריגדה, היא הועילה לו ביותר כשנעשה מפקד דיביוזיה, ועוד יותר כשנעשה מפקד על קורפוס.

לעומת זאת, אחרים, שהיו מצוינים כמפקדי בריגדות, יצאו יותר ויותר מגדר מנע עם קו החזית ככל שעלו בדרגה. שלא כמונש לא פיתחו אלה מימיהם את כוח הדמיון היוצר. הם היו תלויים תמיד בצורך, לראות דברים, וכששוב לא היה באפשרותם לנהוג כך בקביעות - נעשו הדברים בלתי מציאותיים לנביהם, בשבתם במפקדה רחוקה לא יכלו לקבל תמונה ברורה של חזית-הקרב, והיו דומים כמי שנלחם ומטפחת קשורה על עיניו.

* כידוע, היה סיר ג'והן מונש יהודי. - המער.